

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ІВАНА ФРАНКА

Б. К. Матюшко

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри філософії Національного педагогічного університету імені
М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

bogdanphil@bigmir.net

Анотація

Богдан Константинович Матюшко. Епістемологічна концепція на Іван Франко. Стаття є посвячена на аналіза на строежа, функционирането и развитието на научното знание, представен в главните философски трудове на изтъкнатия украински писател, поет, политически деец и учен Иван Франко (1856-1916). Иван Франко е автор на оригинална генетико-еволюционна епістемологічна концепція. Ако той в ранните си статии определя критериите за научност на знанието, а също така предлага собствена класификация на науките, то в късната своя работа "Из тайните на поетичното творчество" разкрива ролята на безсъзнателното, в частност на фантазията, в научното познание, изследва характера на взаимовръзката на усещанията и особеностите на езика, на по-дълбоко ниво описва генезиса, функционирането и развитието на научните знания.

Ключови думи: епістемология, позитивизъм, наука, "висше съзнание", "нисше съзнание", безсъзнателно, фантазия, генетично-еволюционна епістемологічна концепция.

Abstract

Bogdan Matyushko. The Ivan Franko's epistemological conception. This article represents the analysis of questions about construction, functions and development of the scientific knowledge in main philosophical works of a great Ukrainian writer, poet, political figure and scientist Ivan Franko (1856-1916). On the basis of researches of Ivan Franko's works and last scientific publications of various representatives of human studies the picture of evolution of Ivan Franko's epistemological views is represented. This is a way from positivistic classification of sciences to concentration on the structure and special on the unconscious factors of the scientific knowledge. The article notes the originality of genetic-evolutionary epistemological conception of Ivan Franko and the perspectives of next researches in this topic.

Key words: epistemology, positivism, science, "upper conscience" "lower conscience", unconscious, fantasy, genetic-evolutionary epistemological conception.

Анотація

Богдан Матюшко. Епістемологічна концепція Івана Франка. Стаття присвячена аналізу комплексу питань будови, функціонування і розвитку наукового знання, висвітлених у головних філософських працях видатного українського письменника, поета, політичного діяча і науковця Івана Яковича Франка (1856-1916). На основі досліджень його текстів, а також останніх публікацій представників різноманітних соціально-гуманітарних наук, представлена картина еволюції епістемологічних поглядів українського мислителя від позитивістської класифікації наук до зосередження уваги на структурі та несвідомих чинниках процесу людського пізнання. Відзначено оригінальність генетико-еволюційної епістемологічної концепції Івана Франка і перспективи подальших досліджень з даної теми.

Ключові слова: епістемология, позитивизм, наука, «верхня свідомість», «нижня свідомість», несвідоме, фантазія, генетико-еволюційна епістемологічна концепція.

Актуальність. Велич мислителя визначається багатьма чинниками. Поряд з оригінальністю та неперевершеністю ідеї видатних людей зазвичай випереджають свій час і певною мірою визначають навіть час існування наступних поколінь. Такими є й ідеї великого українця, Івана Яковича Франка (1856-1916), який залишив

по собі яскравий спадок і у красному письменстві, і у філософії, і у цілому колі наук про людину, суспільство, культуру. Так, серед інших його здобутків, надзвичайно важливими, на нашу думку, є ідеї, які стосуються осмислення складу, функціонування і розвитку наукового знання, тобто, комплексу питань епістемології. Вони є актуальними і у наш час, незважаючи на бурхливий розвиток наукового знання та мінливість сучасної наукової картини світу.

Постановка проблеми. Працями Івана Франка, що мають пряме відношення до його епістемології, є його статті «Наука та її взаємини з працюючими класами» [1], «Мислі о еволюції в історії людськості» [2], «О тім, як слід впорядкувати і провадити наші людські видавництва» [3]. Особливе значення для вивчення епістемології Івана Франка, і ми матимемо змогу пересвідчитися у цьому надалі, має відома переважно як естетична розвідка «Із секретів поетичної творчості» [4]. Вплив ідей, що містить ця праця, простежується в наступних творах мислителя, таких як: «На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901» [5], «Що таке поступ?» тощо [6].

Дослідження наших попередників з обраної нами теми належать визнаним фахівцям у філософії, філології, економічній теорії та історії. Так, Володимир Мазепа виявив і описав епістемологічну й культуро центричну тенденцію у формуванні світогляду великого українського мислителя у своїй відомій праці «Культуроцентризм світогляду Івана Франка» [7], Микола Жулинський у циклі нарисів про ідейну спадщину мислителя дослідив й знахідки І. Франка у духовній культурі [8]. Лілія Савчук зхарактеризувала позитивізм у структурі творчого методу І. Франка [9]. Тамара Гундорова увагу наукової спільноти звернула на світоглядний дуалізм українського мисленника [10]. Відомий історик Ярослав Грицак у своїй книзі про Івана Франка назвав його «пророком у своїй вітчизні», й описав специфіку різних контекстів формування його світогляду [12]. Заслужений економіст України та історик економіки Степан Злупко у своїй монографії про економічні погляди Івана Франка звернувся до його наукознавства [13]. Мовознавиця Тетяна Космеда аналізувала епістемологічну площину спадщини мисленника [14]. Філософським аспектам творчості І. Франка присвятив своє дослідження й відомий філософ Андрій Пашук [15]. До новітніх розвідок філософської спадщини мислителя можна зарахувати й кандидатську дисертацію Ігоря Сандурського [16], яка була завершена 1965 року, але з політичних причин видана лише нещодавно. Зазначені праці репрезентують окремі аспекти франкової епістемології, однак її загальне значення, специфіка її застосування у культурології, літературній критиці, мовознавстві, психології, економіці, на нашу думку, потребують подальших досліджень. Мета останніх й вбачається нами у потребі систематизації епістемологічних поглядів великого українця, у переведенні їх на вищий рівень наукової систематизації, що може допомогти подальшому доведенню унікальності, цілісності й самобутності епістемологічної концепції українського мислителя.

Виклад основного матеріалу. Ідейні джерела філософських поглядів Івана Франка далеко не вичерпуються вченням К. Маркса, Ф. Енгельса та їхніх західноєвропейських і російських однодумців, як це стверджувалося за радянських часів. У першу чергу до таких джерел належали твори засновників позитивізму Огюста Конта, Джона Стюарта Мілля, Герберта Спенсера, а також Генрі Томаса Бокля та Едварда Тейлора. Особлива роль у формуванні світогляду вченого належала й ідеям іншого видатного українця XIX століття – Михайла Драгоманова, а співпраця І. Франка з ним заслуговує й на окреме дослідження. Як пише Л.Савчук, «поштоухом до зацікавлення Франка творами європейських позитивістів було спілкування з М. Драгомановим, якого вважають одним з популяризаторів філософії позитивізму в Україні. Вплив М. Драгоманова на формування творчого методу Франка можна дослідити, починаючи з «Листів до редакції журналу “Друг”», «Листування І. Франка і М. Драгоманова» тощо» [9, 30]. Я. Грицак звертає особливу увагу на європейський контекст змісту тих ідей, що були наріжним каменем у процесі становлення філософських поглядів Івана Франка: світогляд та філософська концепція якого сформувалися під впливом одного з польських позитивістів того часу, професора Львівського університету Юліана Охоровича, а також видатного польського історика, соціолога та публіциста Болеслава Лімановського. Книга останнього «Соціологія Огюста Конта», а також твір Д. С. Мілля «Огюст Конт і позитивізм» були наявними у приватній бібліотеці І. Франка. «Час видання обох книжок, – веде далі Я.Грицак, – дозволяє припустити, що Франко придбав їх замолоду. Про це кажуть і Франкові примітки на берегах Мілової книжки. Видно, що читач цієї книжки робив тільки перші кроки у знайомстві з Контом: олівцем підкреслено всі головні терміни та поняття, а також підставові положення його філософії» [11, 228]. Для сприйняття ідей польських пропагандистів позитивізму І. Франко був належно підготовлений як завдяки самоосвіті, так і професійно: «виключати університетський досвід Франка у становленні його як позитивіста не можна. А це, в свою чергу, означає, що він не був цілком самоуком-дилетантом» [11, 228 – 229]. Варто зупинитись і на міркуваннях, висловлених В.Мазепою стосовно ролі Івана Франка в українській та європейській культурі: «Франко ніколи не вважав себе професійним філософом і не був ним у тому розумінні, що не належав до кола т.зв. «академічної філософії» (ніколи не викладав жодної з філософських дисциплін, отже, не мав потреби

складати їх систематичні курси). Водночас, як всебічно освічена людина і вчений-суспільствознавець рідкісного для свого часу універсалізму, Франко не тільки досконало орієнтувався у давній і сучасній йому філософії, а й збагатив українську та європейську суспільно-філософську думку рубежу XIX-XX ст. багатьма оригінальними ідеями і концепціями, значна частина з яких лишається актуальною і по сей час» [8, 4].

Стаття І. Франка «Наука і її взаємини з працюючими класами» (1878) накреслила абрис програми епістемологічної програми саме у межах першого позитивізму, специфічно поєданого з марксистськими ідеями. Так, дослідження, проведені в галузі історії та інших суспільних наук за тим самим зразком, як це відбувається у природознавстві, показали, що суспільство і природа розвиваються за одними й тими самими об'єктивними законами: «1) замість визнавати рушіями історичного поступу людства окремих завойовників і монархів показали, що той поступ і монархи, й завойовники залежить від попередніх і сучасних економічно-політичних відносин, що також усе людство в своєму історичному розвитку підлягає певним природним сталим законам, а не капризам і забаганкам окремих людей; 2) звернули особливу увагу власне на ту, досі занедбану сторону історичної науки, яка властиво є її серцевиною, – на розвиток економічних, політичних і наукових відносин окремих народів. Той великий щасливий поворот історичної науки дав початок новій її галузі – так званій історії культури чи історії розвитку народів» [1, 25 – 26]. Звідси зрозумілим є і особливий наголос на емпіричному характері наукових знань: «кожна наука, яка хотіла бути справжньою наукою, а не шарлатанством, повинна опиратися на фундамент фактів, спостережень, взятих із зовнішнього світу» [1, 28]. У вигляді риторичного І. Франко ставить і запитання про спроможність і доречність класичної філософії: «чи спекулятивна грецька філософія Платона і системи Арістотеля, яким на кожному кроці бракує фактів, спостережень, описів, – чи можуть вони йти в порівняння з сучасним розвитком позитивної філософії, – вони, що містять у собі заледве слабкі її зародки» [1, 30]. Відмовившись від емпіричного вивчення явищ дійсності, філософія прийшла до самозаперечення, свідченням чого є «такі шалені ідеї, як нігілізм Шопенгауера або Гартмана, який є, власне, запереченням всякої здорової, розумної науки» [14, 31]. Мислитель пропонує власне визначення науки: «наукою можна називати тільки пізнання законів і сил природи, які проявляються всюди і як завгодно. Справжня наука не має нічого спільного з жодними надприродними силами, з жодними вродженими ідеями, з жодними внутрішніми світами, що керують зовнішнім світом» [14, 32]. Тут маємо класичний позитивістський приклад розмежування науки, з одного боку, та буденного пізнання, філософії, релігії з іншого.

Однією з найважливіших думок Франка є наступна: «людина споконвіку прагне до однієї мети – до щастя. Того щастя вона досягне аж тоді, коли наука і праця зіллється для неї воедино; коли всяка її наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки» [1, 33].

Ця думка є своєрідним свідченням франкового розуміння типології наук, які він поділяв на науки фізичні, і науки антропологічні. Що стосується теології, то І. Франко виключав можливість її розгляду у цій схемі через неможливість верифікації їхнього змісту: «оскільки ті науки ґрунтуються на вірі, тобто на прийнятті за істину того, що нам згори за істину подано, і оскільки виключають всяке розумове доведення і з'ясування, то ми не можемо ними займатися і мусимо залишити їх костюлові» [1, 35]. Решта наук розумілися ним як такі, що мають чітко визначені об'єкти аналізу. Перші – фізичні науки – «надають можливість пізнати світ зовнішній – так, як його бачимо, або як він розвивався протягом мільйонів років (наскільки людське знання спромоглося те дослідити)» [1, 35]. До нього належать усі оформлені на той час галузі природознавства: математика, фізика (до якої включені механіка, акустика, оптика, астрономія, космогонія, геологія) та біологія, частинами якої є ботаніка, зоологія, анатомія і фізіологія. Інші – антропологічні науки – «мають за предмет дослідження саму людину від самого початку її появи на землі і всі віки її історичного життя, в тому числі нинішнє її життя, суспільний лад, внутрішні мотиви, діла та ідеали, до яких прагне» [1, 35]. До них належать психологія, історія, етнологія, суспільна економія і етика як найвища наука, оскільки саме вона «вчить людину жити по-людськи – вона керує завжди і всюди її кроками; вона змінює тваринну природу людини і облагороджує, – і в такий спосіб робить її здатною для сприйняття щастя як внутрішнього самозадоволення, так і суспільного, що ґрунтується на узгодженій праці всіх людей і на братській взаємній любові» [1, 40]. Як очевидно з усього творчого доробку Франка, антропологія як емпірична наука не замінює собою філософської антропології, навіть більше: виступає її фундаментом. Цю особливість вчення мислителя висвітлює А. Пашук: «І. Франко чітко бачить відмінність між філософською антропологією і антропологією як наукою, що всебічно вивчає біологічну природу людини: місце людини в ряду органічних істот, походження людини, стародавні та сучасні морфологічні типи людини, морфологічні, фізіологічні, статеві та вікові особливості людини і т. д.» [14, 18].

У «Мислях о еволюції в історії людськості», написаних 1881 року, Іван Франко уточнює окремі положення попередньої праці. Так, наголошуючи на єдності природознавства з історією, він розкриває роль останнього в

удосконаленні історичних наук і побудові цілісної картини світу: «вказуючи всюди єдність природи, єдність її законів у всіх найрізномірніших проявах, науки природничі підтягли й чоловіка, й суспільність людську під ті самі закони, навчили його вважатись за одно з природою, її прямим твором, фазою в розвитку загально природного життя» [2, 79]. Під еволюцією або розвитком вчений розуміє єдність двох протилежних процесів: прогресу (поступу) та регресу (дегенерації), причому «поступ вперед є проявою первісною, переважаючою і нормальною; поступ назад – проявою пізнішою і хворобливою» [2, 82]. І. Франко вимагає дотримуватися принципу енциклопедичності наукового знання, тому робить важливе методологічне зауваження: «природознавці брались говорити про питання суспільні, переносили сюди живцем свої теорії, незважаючи на відмінний ґрунт, і натворили багато лиха. А з другого боку, економісти, історики і пр., не знаючи наук природничих, а бачачи тільки невдалі вилазки природників на поле наук суспільних, згори порішили, що з усім тим пригородництвом, еволюцією та дарвінізмом у них нема ніякого діла» [2, 82 – 83]. Як висловився С. Злупко, «погляд на цілісність науки, на єдність законів природи і суспільного життя був новаторським... Ці новаторства свідчать про те, що Іван Франко був оригінальним мислителем – наукознавцем» [12, 54].

У 1882 році була надрукована й інша стаття І. Франка «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва». У ній мислитель наголосив, що наука «є не що друге, як відбиток дійсності і живої природи в мислячій умі чоловіка» [3, 187], а тому природа і наукова картина світу єдині у своїй цілісності та розвитку: «і в ній, отже, так як і в природі, все раз у раз двинеться, змінюється, в'яжеться одно з другим і впливає одно з другого» [3, 187]. Тому І. Франко й застеріг від переоцінювання позитивів вузької спеціалізації у науковій праці: у більшості вчених, стверджував він, «і дійсність, і наука поділені на «фахи», немов тв. Камінці в мінералогічній кабінеті, розташовані по полицках: одна полицка різко відділена від другої, і вчений чоловік потребує запахтатися в одну таку полицку і ритися в ній довіку, і сього, по його думці, досить до вченості» [3, 187-188]. На противагу такому підходу, адекватним вираженням дійсності, на його думку, (і саме за це міркування Івана Франка високо цінували у радянські часи) наука може стати завдяки діалектиці, яка «лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, ... з найрізномірніших частин творить одноцільну (тут і далі – курсив в оригіналі. – Б.М.) єдність» [3, 188]. Мислитель також у цілком позитивістському дусі обстоював секуляризацію науки, а його монізм по суті виявляється тотожним відомому «монодуалізму» іншого значного українського філософа – Миколи Грота: «наука, хочаби бути наукою, мусить відкинути віру, а опертися на критиці, мусить відкинути откровеніє, а опертися на пам'ятниках життя і культури, мусить відкинути двоїстість в природі, а стояти на єдності (монізмі), т.є. мусить признати, що матерія і сила – одно суть, що дух і тіло – одно суть» [3, 189].

Знаменита праця «Із секретів поетичної творчості» (1898), яка часто вважається естетичним та психологічним трактатом, в еволюції філософських поглядів Івана Франка має особливе значення. Присвячена, перш за все, питанням літературної критики, вона засвідчує й перехід мислителя на якісно вищий рівень позитивістської епістемології. Адже, якщо у попередніх творах І. Франко визначив критерії науковості знання, а також способи його систематизації у вигляді класифікації наук як побудови цілісної картини світу на основі узагальнення конкретних об'єктних їхніх галузей, то у цій праці він, з'ясовуючи природу естетичних переживань, вдається й до висвітлення інших типів знання і пізнавального процесу.

У роздумах І. Франка на епістемологічну тематику знаходимо й посилання на теорію асоціації, витоки якої сягають британського емпіризму Нового часу: «наші розумові засоби підлягають тим самим психологічним законам зціплення, асоціації образів і ідей, – зазначав український мислитель, – як усі інші; значить, усяке нове зціплення, яке до нашої розумової скарбниці вносить вклад ученого, мусить розривати масу старих зціплень, мусить зворушувати не тільки чисто розумові, логічні зв'язки, але весь духовний організм, значить, і чуття, що є постійним і неминучим резонансом всякого, хоч би й як абстрактно-розумового духовного процесу» [4, 46]. Окрім засновника експериментальної психології Вільгельма Вундта ідейно наближеним до концепції українського мислителя виявилися ідей й іншого німецького філософа і психолога – Макса Дессуара, книгою якого «Подвійне Я» і послуговувався І. Франко. Її головний постулат засвідчував, що: «кожний чоловік, окрім свого свідомого «я», мусить мати в своїм нутрі ще якесь друге «я», котре має свою окрему свідомість і пам'ять, свій окремий суд, своє почуття, свій вибір, свою застанову, своє ділання – одним словом, має всі прикмети, що становлять окрему особу» [4, 60]. Коментуючи цей вислів І. Франка вітчизняна дослідниця Т. Гундорова зауважила, що «тема двійництва – одна з центральних у творчості Франка... Франко став в українській літературі тим митцем, котрий відкрив «низи» і «верхи» колективного соціального несвідомого, вивівши їх у бориславських оповіданнях і повістях з життя інтелігенції («На дні», «Основи суспільності», «Перехресні стежки»)» [10, 55]. Ідейна спорідненість творчості Франка з психоаналізом та іншими типами людського пізнання подібного кшталту, про яку веде мову не лише згадана дослідниця, є очевидною.

Дессуар, а за ним і Франко, антропологічно розрізняли свідомість у звичайному розумінні – «верхню свідомість» і несвідоме – «нижню свідомість», причому остання, на їхню думку, мала й певні переваги, оскільки: «найбільша частина того, що чоловік зазнав у житті, найбільша частина усіх тих сугестій, які називаємо вихованням і в яких чоловік вбирає в себе здобутки многотисячолітньої культурної праці всього всього людського роду, перейшовши через ясну вершину верхньої свідомості, помалу темніє, щезає з поверхні, тоне в глибокій криниці нашої душі і лежить там погребана, як золото в підземних жилах. Та й там, хоч неприступне для нашої свідомості, все те добро не перестає жити, раз у раз сильно впливає на наші суди, на нашу діяльність і кермує нею не раз далеко сильніше від усіх контраргументів нашого розуму. Отже є та нижня свідомість, те гніздо «пересудів» та «упереджень», неясних поривів, симпатій і антипатій» [4, 61].

Збагачення несвідомого новим і новим змістом, на думку І. Франка, триває протягом усього життя: «великий закон не пропащої сили має і в психології певне значення; що раз напечатано в комірках нашої мізкової матерії, се лишається нам на ціле життя, тільки що не все те може чоловік після своєї вподоби мати на свої послуги, а не раз треба якихось особливих обставин, щоб давно затерті враження прикликати знов до життя» [4, 61]. «Нижня свідомість» стає також «величезним, невичерпаним магазином думок і почувань, багатим шпихліром, котрого засіки при корисних обставинах можуть відчинитися і видати з себе скарби, про які їх властитель не раз і сам не знав нічогосінько. Майже кожний чоловік має собі величезне багатство ідей і почувань, хоча мало хто може і вміє користуватися ними» [4, 62]. Таке вміння властиве людині з творчими здібностями, і походить від «еруптивності нижньої свідомості, т.є. здібності час від часу підіймати цілі комплекси давно погребаних вражень і споминів, покомбінованих, не раз також несвідомо, одні з одними на денне світло верхньої свідомості» [4, 64].

Фізіологічні основи нервової діяльності, описані І. Франком, є загальновідомими, тому на цьому описові навряд чи варто зупинятися. Інша річ – розкриття мислителем значення фантазії, особливо фантазування уві сні, як такого вияву несвідомого, що безпосередньо сприяє успішній творчості: «для сонної фантазії стоять отвором усі таємні скритки та схованки нашої нижньої свідомості, всі скарби наших давніх, забутих і затертих вражень від найдавніших літ, усе те, що наша свідомість на яві хіба з трудом може вигребти в пам'яті або може й зовсім не вигребти» [4, 74]. Про це пише й І. Сандурський, який відзначає, що «суттєва духовна активність підсвідомості підтверджується й таким явищем, як творчість уві сні (тобто тоді, коли власне свідомість людини, зокрема відповідні центри її мозку, є в пасивно-відпочивальному, загальмованому стані). Доказом тут є чимало відповідних фактів з життя видатних людей» [15, 102].

На підставі психофізіологічних досліджень Франко цілком у дусі суб'єктивізму позитивістського зразка визначає сутність пізнання як роботу з продуктами мислення, «змислами», а його думки про контроль одних «змислів» іншими і «запаси змислів», збережені у книжках, збігаються з «принциповою координацією» Ріхарда Авенаріуса та ідеєю «економії мислення», сформульованою іншим співзасновником другої хвилі позитивізму – Ернстом Махом: «все, що ми знаємо, є продуктом наших змислів – тобто доходить із зверхнього світу до наших мозкових центрів за посередництвом змислів. Ми знаємо зверхній світ не такий, яким він є на ділі, а тільки такий, який нам показують його наші змисли; поза ними ми не маємо ніякого способу пізнання, і всі поступки наук і самого пізнання полягають на тім, що ми вчимося контролювати матеріали, передані нам одним змислом, матеріалами, які передають інші змисли, а надто в науковій і поетичній літературі маємо зложений безмірний запас таких же смислових досвідів, їх комбінацій і абстракцій, а також великий запас чуттєвих зворушень найрізніших людей і многих поколінь» [4, 77]. Оскільки окрім органів чуття в людині є «органи власної внутрішньої діяльності, не зовсім залежні від смислових імпульсів, хоча нерозривно зв'язані з самою природою нашого організму. Всі об'яви функцій тих внутрішніх органів називаємо збірною назвою «душа»» [4, 77], сама душа розуміється мислителем як сукупність виявів власного життя індивідів: їхньої пам'яті, свідомості, чуттів, фантазії та волі. І це положення також цілком відповідає теоретичним засадам «другого позитивізму».

Зважаючи на те, що «елементарна психологія розрізняє вищі і нижчі змисли, тобто такі, що мають свої спеціальні і високорозвинені органи (зір, слух, смак, запах) і такі, що не мають таких органів (дотик зверхній і внутрішній)» [4, 78], не усі відчуття, вважає І. Франко, однаково важливі для розвитку нашої душі. Як джерело уявлень і понять про основні властивості навколишніх предметів, перевагу мають «власне дотик, бо він дозволяє нам пізнати такі важні прикмети зовнішнього світу, як об'єм, консистенцію (твердість, гладкість і т. ін.) і віддалення тіл, тим часом коли зір дає нам поняття простору, світла, барв, а слух – поняття тонів і часу (наступства явищ одних за одними)» [4, с.78]. Спираючись на висновок І. Франка про те, що «відповідно до сього і наша мова найбагатша на означення вражень зору, менше багата, але все-таки досить багата на означення вражень слуху і дотику» [4, 78], Т. Космеда відзначає важливість досліджуваної праці І. Франка і для розвідок у галузі сучасного мовознавства, «адже, щоб досконало вивчити іншу мову, ... потрібно знати, чим вона відрізняється від рідної мови в різних

ракурсах, передусім функціонально-прагматичному, лінгвокультурному, лінгвопсихологічному» [13, 277]. Дотикові і зорові відчуття важливі і як джерело одиниць вимірювання, адже «первісні міри майже всі взяті з обсягу дотику, мірою майже все було людське тіло...» [4, 81]. Таким чином, цей твір І. Франка має загальнокультурне значення, про що говорить і М. Жулинський: «зазираючи в «потоїбччя свідомості» (Геґель), за межі реальної (верхньої) свідомості, Іван Франко прагнув «легалізувати» завдяки творчій діяльності «друге Я». За Геґелем, "Друге Я – це світ культури та освіти, що дійшов до своєї істини, дух розколу, що відродився, абсолютна свобода»» [8, 61].

Стаття І. Франка «На склоні віку» (1900) є, на нашу думку, своєрідною ілюстрацією як внутрішнього роздвоєння самосвідомості самого І. Франка, так і розуміння ним неоднозначності очікувань і здобутків «віку прогресу» – XIX століття. Відповідні погляди він виклав у формі розмови оптиміста Іларіона, песиміста Зенона і пані Євфрозини, яка неначе намагається пом'якшити тон суперечки перших двох дійових осіб. Питання про оцінку XIX ст., звісно, лишилося відкритим, для нас же інтерес становить спростування Іларіоном закидів свого опонента в руйнівному для традицій, анархістському характері здобутків науки того часу: «Коли Конт, Міль, Спенсер, Вундт, відкинувши всі апіорні погляди і догми, здвигають величну будову сучасного знання на основі обсервацій, експериментів і критики, то чи вони анархісти? ... Адже саме XIX ст. створило і розширило такі величезні поля людського знання, які не існували ще в XVIII ст., таку геологію і палеонтологію, органічну хімію, бактеріологію, електротехніку і багато інших» [5, 292 – 293].

Узагальнюючою працею Івана Франка, яка безпосередньо стосується його епістемологічних поглядів, є видана 1903 року стаття «Що таке поступ?». У ній амбівалентність прогресу розглядається набагато більш загострено, аніж у «Мислях о еволюції в історії людськості», а провідна тематика окреслена виключно соціально-філософськими питаннями. Проте, загальні абрисы франкового розуміння поступу достатньо виразно висвітлені у наступній цитаті: «деякі дикуни знають числити лише до двадцяти (усі пальці на людськмі тілі), а на дальші числа мають лише одне слово: дуже багато. Стародавні греки числили звичайно лише до 10000, а далі, то усе у них було «мірія» – дуже багато. Ще й стародавні римляни не мали ясного поняття про мільйон. Видно, що їх багаті не домислювалися в своїх маєтках так далеко. Нині маємо не лише мільйонерів, але міліардерів...» [6, 313].

Висновки. Проаналізовані твори та наведені думки І.Франка, що стосуються епістемологічних проблем, далеко не вичерпують усього змісту епістемологічної концепції мислителя. Одначе, розглянувши їх, маємо підстави стверджувати, що вони мають певну цілісність, провідну ідею і систематичність побудови, а розуміння мислителем сутнісних засад епістемології пройшло шлях свого розвитку від проблеми походження наукових знань до їхнього розвитку, обґрунтування конструкції наукового знання, специфіки його функціонування і подальшого розвитку. На цій підставі Степан Злупко разом з іншим й відзначає оригінальність «генетико-еволюційної позиції» мислителя [12, 58], яка, на нашу думку, й безперечно заслуговує на подальші прикладні дослідження у різноманітних галузях соціально-гуманітарних наук.

Література

1. Франко І.Я. Наука і її взаємини з працюючими класами / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 24 – 40.
2. Франко І.Я. Мислі о еволюції в історії людськості / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 76 – 139.
3. Франко І.Я. Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людіві видавництва / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 187 – 203.
4. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 31. Літературно-критичні праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 45 – 119.
5. Франко І.Я. На склоні віку. Розмова вночі перед новим роком 1901 / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 286 – 299.
6. Франко І.Я. Що таке поступ? / Іван Якович Франко // Зібрання творів у 50-ти т. Т. 45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 300 – 348.
7. Мазепа В.І. Культуроцентризм світогляду Івана Франка / Володимир Іванович Мазепа. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 232 с.
8. Жулинський М. Іван Франко: душа, духовність, або Що визначає суспільний поступ / Микола Жулинський // Він знав, «як много важить слово...» – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2008. – С. 50 – 83.

9. Савчук Л. Позитивізм у структурі творчого методу Івана Франка / Лілія Савчук // Українське літературознавство: Збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 68. – С. 27 – 32.
10. Гундорова Т.І. Невідомий Іван Франко: Грані Ізмарагду / Тамара Іванівна Гундорова. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.
11. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Ярослав Грицак. – К.: Часопис «Критика», 2006. – 632 с.
12. Злупко С. Іван Франко і економічна думка світу: монографія / Степан Злупко. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – 413 с.
13. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Тетяна Космеда. – Львів: Видавництво «ПАІС», 2006. – 326 с.
14. Пашук А. Філософський світогляд Івана Франка. Монографія / Андрій Пашук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 432 с.
15. Сандурський І.М. Іван Франко про психологію творчості [Текст] / Ігор Михайлович Сандурський; за ред.. Миколи Петренка; передм. Богдана Гориня. – Львів: Сполом, 2011. – 272 с.; [1] портр.

© **Богдан Костянтинівич Матюшко**